

HARGITAI HENRIK

A helyi rádió szerepe veszélyhelyzetben

Veszélyhelyzet esetén a lakosság egyidejű tájékoztatására a vételkörzeten belüli korlátlan rácsatlakozási lehetőség miatt a hagyományos elektronikus tömegkommunikációs csatornák az optimálisak. Veszélyhelyzetnek háborús helyzet (légiriadó) vagy katasztrófahelyzet (természeti vagy civilizációs/ipari) számít, amikor a lakosságot még az amúgy is gyorsan bekövetkező esemény előtt vagy a lehető leggyorsabban tájékoztatni kell. A hagyományos műsorszórással elvileg korlátlan számú felhasználó kaphat egyidejűleg információt, a felhasznált földfelszíni és műholdas rendszerek egymástól függetlenek, a közszolgálati és kereskedelmi adók egyidejű használata többszörös lefedettséget nyújt, az átvitel pedig torlódásmentes (a többi széles körben használt digitális rendszerre – mobiltelefon, e-mail, sms stb. – nem jellemző ez a tulajdonság). A riasztás alapfeltétele, hogy hiteles és jogos legyen.

A veszélyhelyzetek elektronikus – azaz élő – médiában való kezelésének klasszikus példája a második világháborúban a légvédelmi riasztások rendszere, amely sok életet mentett meg.

A következőkben a magyarországi veszélyhelyzeti tömegkommunikációs riasztás alapvonásait tekintem át, majd amerikai, japán és a közelmúltban bekövetkező kolontár–devecseri katasztrófa kapcsán néhány esettanulmányban elemzem, hogy a rádiók mint a legrugalmasabb médiák hogyan reagálhatnak ilyen helyzetre.

Veszélyhelyzetek kezelése a szocializmusban Magyarországon

A jogi kereteket a polgári védelemről szóló 2041/1974. (XII. 11.) Mt. határozat teremtette meg. Ez azonban csak a keretutasításokat adta meg, külön nem részletezte a médiák feladatait. Itt már „rakéta-nukleáris háborúra” készültek; légitámadás vagy rakétacsapás esetén adtak volna ki légiriasztást. A nyolcvanas években a légiriadó rendszere a következő volt: *„A Magyar Népköztársaság területén a légiriadó elrendelése minden esetben a Kossuth Rádióon keresztül nyílt szöveggel történik háromszor egymás után megismételve, köztük*

öt másodperces szünetekkel. [...] A Kossuth Rádió elhangzó felhívást – műsoridőben – a Magyar Televízió is közvetíti, és a képernyőn megjelenik a légiriadót elrendelő felirat. A nemzetközi megállapodásoknak megfelelően az ország területén áthaladó hajók, közúti járművek személyzetének értesítése és biztonsága érdekében a légiriasztás szövege a rádióban orosz nyelven is elhangzik. [...] A légiriadót a helyi polgári védelmi szervek oldják fel, ha a támadás veszélye megszűnt illetve a támadás megtörtént és ha a radioaktivitás szintje azt megengedi. [...] A légiriadó feloldását szintén a Kossuth Rádió keresztül rendelik el és ehhez műsoridőben a Magyar Televízió is csatlakozik. A légiriadó feloldására szirénajelzéssel csak a veszély teljes megszűnése esetén kerülhet sor. A rádió (televízió) közleményének elhangzása után a feloldási jelet elektromos szirénával vagy más szükségriasztó-eszközzel adják ki. A sugárveszély (radiológiai) riadó általános érvényű, nagy területeket, gyakran országrészeket érintő rendszabály. Az elrendelése központilag, a Kossuth Rádió felhasználásával történhet. Vegyi vagy biológiai riadót csak helyileg, hangbeszélőn keresztül rendelnek el.”¹

A légi- és katasztrófariasztás rendszere a rendszerváltozás után²

A médiatörvény (1996. I. tv.) 137. §-a rendelkezett a „veszélyhelyzeti” intézkedésekről, ennek keretében az ott meghatározott szervek „kötelezhetik a műsorszolgáltatót a fennálló állapottal, helyzettel kapcsolatos közérdekű közleményeknek az általuk meghatározott formában és időben történő ingyenes közzétételére, illetőleg közzétételt megtilthatnak”. Az új médiatörvény (2010. évi CLXXXV. törvény) 15. §-a azt a fontos kitétele teszi hozzá, hogy „a közzététel feltételeinek biztosítása a [Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő] Alap feladata”.

A 100/2004. (IV. 27.) kormányrendelet melléklete szerint „rendkívüli-, vagy szükségállapot idején, illetve gazdaságmozgósítási feladat elrendelése

¹ Zentai Ferenc: Polgári védelmi ismeretek. In: Domonkos János – Keleti György – Ligárt Ferenc – Nagy Endre – Riczel Zoltán – Somos József – Zentai Ferenc: Honvédelmi ismeretek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986

² A kézirat a 2011. eleji állapotokat rögzíti, ezért az azóta bekövetkezett változások, például az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság 2011. május 18-i, Középföldre lokalizált és a 2011. november 21-i, a csillagok háborújabeli Naboo bolygóra helyezett, a közmédiában és a csatlakozó médiákban és légvédelmi szirénákon is megjelenő próbariasztások (katasztrófavédelmi gyakorlatok) nem kerültek bele.

esetén az elektronikus hírközlést alapvetően a honvédelem, az ország vezetésének szolgálatába kell állítani, a védelem igényeit soron kívül kell kielégíteni. Az elektronikus hírközlő hálózatban bekövetkező rombolások, üzemkiesések esetén elsősorban a Magyar Honvédség, az államvezetés, a rendvédelem összeköttetéseit, illetve a lakosság légiriasztását, tájékoztatását, egészségügyi ellátását szolgáló eszközöket, összeköttetéseket kell helyreállítani, illetve pótolni.” A lakosság riasztására vonatkozó szabályokat, rendelkezéseket a 186/2007. (VII. 14.) és a 60/1997. (IV. 18.) kormányrendeletek tartalmazták.

A katasztrófariasztásról a 60/1997. (IV. 18.) kormányrendelet rendelkezett. A katasztrófariadó-közlemény leadásának elrendelésére az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, országosan vagy több megyét érintően az illetékes miniszter jogosult. A katasztrófariasztás szövegének csak a váza van előre megszerkesztve, ezért azt minden esetben élőben olvassák be. Ilyen lehet időjárási veszélyhelyzet, gátszakadás-fenyegetettség stb. Ez öt másodperces megszakításokkal háromszor megismételve hangzik el: „Adásunkat megszakítjuk! Adásunkat megszakítjuk! Figyelem! Figyelem! ... Megye! Település! (Kerület!) ... Megye! Település! (Kerület!) Katasztrófariadó! (a katasztrófa típusának meghatározása) Katasztrófariadó! (a katasztrófa típusának meghatározása)”

A váratlan légítámadással kapcsolatos teendőkről a 186/2007. (VII. 18.) kormányrendelet [korábban: 133/1994. (X. 21.)], a légiriasztás rendszere híradásának biztosításáról a HM Honvéd Vezérkar főnökének 77/2008. (HK 7.) HM HVKF intézkedése rendelkezik. Ez intézkedik egy folyamatos zárt, pontmultipont hotline kapcsolat üzemeltetéséről a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Hadműveleti Központ műveleti irányító váltás váltásparancsnoka, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság központi ügyelete, a Magyar Rádió műszaki ügyelete, a Magyar Televízió műsorügyelete és a Duna Televízió műsorügyelete között.

„Váratlan légítámadás, vagy annak közvetlen veszélye esetén a Magyar Honvédség légi erejének irányításáért felelős katonai szervezet ügyeletes tábornoka rendelheti el a légiriasztást. A légiriasztásra vonatkozó, az ügyeletes tábornoktól érkező jelzés vételét követően az MR, az MTV, valamint a Duna TV stúdiójából a légiriadó elrendelése, illetve feloldása – öt másodperces megszakításokkal, háromszor megismételve – a következő szöveg leadásával történik (csak magyarul, minden mondatot kétszer ismételve): »Adásunkat megszakítjuk! Figyelem! Az ország egész területére légiriadó!« illetve: »Légiriadó elmúlt!« Vagy: »Duna–Tisza köze! Tiszántúll!, Dunántúll! Légiriadó!« illetve: »Légiriadó elmúlt!«”. A riasztások a közszolgálati rádióban és

televíziókban, illetve a Magyar Rádió közleményét automatikusan átvevő nem közszolgálati (országos, körzeti, helyi) adókon is párhuzamosan hangzanak el.

A lakosság riasztásában részt vesz a Magyar Rádió (MR1, MR2, MR3), a Magyar Televízió (m1, m2), a Duna TV (utóbbi csak légiriasztáskor) földfelszíni és műholdas csatornáin. A közszolgálati műsorszolgáltatók először ellenőrzik a közlemény érvényességét, majd az aktuális műsor megszakításával minden műsorcsatornájukon továbbítani kötelesek. A riasztási közleményeket a közszolgálati rádió és a televíziók önállóan adják le.

A nem közszolgálati adók közül a 24/2004. (VIII. 16.) IHM rendeletben kijelöltek a közlemény időtartamára a Magyar Rádió élő műsorát veszik át. A televíziók esetében csak az adáshangcsatornán továbbítják a közleményt, képi információként nem jelenítik meg. A rádiók indulásával-megszűnésével folyamatosan változik az IHM-rendeletben kijelöltek (átkapcsoló rendszerrel felszereltek) köre.

A kijelölt nem közszolgálati adók egy *az adóhoz* telepített (analóg) „technikai átkapcsoló rendszer” segítségével az érvényes központi vezérlőjel hatására automatikusan átkapcsolnak a saját műsor sugárzásáról az adott helyen beállított közszolgálati műsor (élő, éterből történő) átvételére, a közlemény végén pedig automatikusan visszakapcsolnak a saját műsor sugárzására. A rendszert a Nemzeti Hírközlési Hatóság tartja fenn és felügyeli; az át- és visszakapcsolást a Magyar Rádió vezérli.

Az 1997-től telepített rendszert évente kétszer tesztelik. Egy véletlenszerű, nem publikus időpontban tartott üzempróba tizenöt másodpercig tart, ez alatt a hallgató csöndet vagy mérőjelet hall.

A jogszabályok megszületése óta egyik rendszert sem használták élesben³. „Éles teszt” sugárzása azért nem történik, mert arra előre fel kellene készíteni a lakosságot, és ez jelenleg túl kockázatos⁴. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Paks környékén automatikus, szirénás lakossági tájékoztató és riasztórendszer működik, amelyet havonta élesben tesztelnek.

A rádiós átkapcsolási rendszer évenként kétszeri tesztelésének tapasztalatai alapján a rendszer berendezései 99 százalékos biztonsággal működnek⁵.

Mivel a rendszerbe kapcsolt hálózaton a riasztási közlemények kiindulópontja a Magyar Rádió, kulcsfontosságú, hogy itt legyen adás.

³ Pintér Istvánnak, a Nemzeti Hírközlési Hatóság biztonsági szakértőjének szóbeli közlése. Budapest, 2008

⁴ A kézirat lezárása (2011 eleje) óta már történtek ilyen gyakorlatok.

⁵ Uo.

A hazai időjárás-riasztás rendszere

Magyarországon is előfordulnak olyan időjárás-események, amelyek az Egyesült Államok rendszereiben azonnal riasztásként, figyelmeztetésként jelennek meg (tornádó, heves csapadék). Idehaza azonban nincs az USA Nemzeti Óceán- és Légkörügyi Hivatala (*National Oceanic and Atmospheric Administration; NOAA*) 24 órás időjárás-csatornájához hasonló szolgáltatás: „*az OMSZ nem rendelkezik anyagi erőforrásokkal ilyen csatornák működtetésére*”⁶.

Az Országos Meteorológiai Szolgálat jelenlegi tevékenysége az élet- és vagyonvédelem feladatkörében három nagy csoportba sorolható: a nukleáris-baleset-elhárítással kapcsolatos feladatok; a balatoni és a velencei-tavi vihar-előrejelzés és a veszélyes időjárás-helyzetek előrejelzése. A riasztásokat ideális esetben a veszélyes időjárás-esemény bekövetkezése előtt néhány órával adják ki⁷.

A lokális nagy csapadékok okozta veszélyhelyzetekkel kapcsolatos előrejelzési és riasztási rendszerről szóló 1005/2006. (I. 20.) kormányhatározat rendelkezik arról, hogy az OMSZ-nek veszélyjelző szolgálatot kell működtetnie. A riasztásokat kötelező jelleggel továbbítják az állami szervezeteknek (Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, vízügy, ORFK, BRFK), valamint a www.met.hu oldalon láthatók térképes formában. A televíziók és a rádiók az internetről vagy az MTI közleményeiből tájékozódhatnak az időjárás-riasztásokról⁸.

Az Egyesült Államok veszélyhelyzeti kommunikációja

1951-ben Truman amerikai elnök hozta létre a CONELRAD (*Control of Electromagnetic Radiation*) nevű rendszert, amelynek egyrészt az volt a célja, hogy egy esetleges szovjet légitámadás esetén megakadályozza, hogy a szovjet repülőgépek az amerikai műsorszóró adókat használják rárepülésre, iránymeghatározásra (bár az amerikai hadseregnek ekkor már más megoldásai is voltak a navigációra⁹), másrészt polgári védelmi tájékoztatási rendszerként is

⁶ Sándor Valériának, az Országos Meteorológiai Szolgálat osztályvezetőjének személyes közlése. 2008. augusztus 4.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Gerd Krause: Rundfunk-Nostalgie 1.6 DVD-ROM: Deutsche Großsender bis 1945. Magánkiadás, Moormerland, Németország, 2008

szolgált. Az Egyesült Államok az eddig bemutatottól kissé eltérő stratégiát dolgozott ki: veszélyhelyzet esetén minden televízió- és FM-adást azonnal le kellett kapcsolni, a középhullámú állomások közül csak a kijelöltek maradhattak adásban, de ezeknek is előbb át kellett kapcsolniuk a két erre kijelölt frekvencia egyikére (640 vagy 1240 kHz), de csak néhány percre: ekkor át kellett adniuk a frekvenciát egy másik adónak, és csak így maradhatott egy körzetben folyamatos a lakosság tájékoztatása, hogy a szovjet repülőket „összezavarják”. Az 1953 és 1963 között gyártott amerikai rádiókon kis háromszög jelezte ezt a két frekvenciát. Az egyszerű riasztási „kód” (az adó ki-be kapcsolása) többször idézett elő hamis riasztást (például villámcsapáskor), egyes régebbi adók pedig nem tudtak visszakapcsolni, mert nem bírták a gyors ki-be kapcsolást¹⁰.

1963-ban a technika fejlődésével a rendszert felváltotta az *Emergency Broadcast System* (EBS). Ennek fő célját abban jelölték meg, hogy az amerikai elnök közvetlenül szólhasson a lakossághoz. Később már egyéb katasztrófariasztásra is alkalmazták (például vihar, tornádó stb. esetére), így 1976 és 1996 között több mint húszezerszer használták.¹¹

Az EBS legismertebb hamis riasztásakor, 1971-ben, véletlenül országos riasztási kódot adott le az operátor. A feloldó kódot csak negyven perccel később küldték el. A tapasztalatok: az állomások jó része nem vette a riasztást, a többség vette, de figyelmen kívül hagyta („biztosan tévedés”)¹², többen pedig nem tudták, ilyenkor mi a teendő. A rendszert átszervezték, és ezután minden részt vevő állomásnak hetente kellett nyilvános tesztet közvetítenie, véletlenszerűen meghatározott időpontokban; az egyik héten nappal, a következőn éjszaka¹³. Ezek a heti tesztek az amerikai hétköznapiak részévé váltak, számos amerikai vicc is született róluk; ma pedig a *YouTube*-on jelennek meg rendszeresen hamis tesztüzenetek¹⁴.

10 A CONELRAD rendszer szabványüzene a következőképp szól: „This is a CONELRAD radio alert. Normal broadcasting will now be discontinued for an indefinite period. Civil defense information will be broadcast in most areas at 640 and 1240 on your regular radio receiver.”

11 Andrew K. Dart: The EBS Authenticator Word List. <http://www.ae5d.com/ebs.html>

12 Mike Anderson: The great accidental test broadcast of 1971. <http://ebstest.stlmedia.net/>

13 A teszt szövege a rendszer egyik késői időszakában így hangzott: „This is a test. This station is conducting a test of the Emergency Broadcast System. This is only a test.” Ezt hangjel követte, majd a következő üzenet: „If this had been an actual emergency, the Attention Signal you just heard would have been followed by official information, news or instructions.” Majd befejezőül: „This station serves the (x) area. This concludes this test of the Emergency Broadcast System.”

14 például: <http://www.youtube.com/watch?v=3HaRJOM6hHU&feature=related>

1994-ben fogadták el az *Emergency Alert System* (EAS) rendszert, amelynek berendezéseit 1997 óta használják. A rendszerben való részvétel kötelező az analóg rádió- és tévéadók (beleértve a kábeles adókat), 2007–2008 óta pedig a digitális rádió- és tévéadók (beleértve valamennyi műholdas adót és hálózatot is) számára is. A leírt szöveget számítógépes beszédszintetizátor „olvassa fel” a figyelmeztető üzenetben. Az egyes rádióknak külön kézikönyvet készítettek¹⁵, amely nyilvánosan is hozzáférhető.

A rendszer aktiválására sor kerülhet természetes vagy emberi eredetű veszélyhelyzet esetén. Elemi csapás lehet lavinaveszély, tornádó, árvíz, erős havazás, tűz, porvihar, földrengés, hurrikán, cunami, vulkánkitörés stb. Emberi eredetű veszélyhelyzetnek számít a vészívó telefonszám működésképtelensége, veszélyes anyag kikerülése, robbanás, lázadás, nukleáris baleset, gyerekrablás, evakuáció stb. A riasztási fokozatok: *watch* (valószínű, hogy bekövetkezik), *warning* (bekövetkezésben van) és *immediate* (azonnali cselekvést kíván)¹⁶.

Az EAS berendezéseit hetente tesztelik, de az éterbe csak havi tesztet sugároznak, amely hasonlít az EBS tesztjéhez. Ez nem tehető nagy jelentőségű esemény időpontjára – e definícióba beleértve például az olimpiát és amerikai sporteseményeket.

2005. február 1-jén egy téves riasztás Connecticut kiürítésére szólított fel. A lakosok tizenegy százaléka értesült a riasztásról, hetvenöt százalékuk tévén, huszonkét százalékuk rádión keresztül. Huszonnyolc százalékuk nem hitte el, tizenegy százalékukat nem érdekelte, húsz százalékuk elhitte, tizenhat százalék nem tudta, mit higgyen. Harminckilenc százalék ellenőrizte más rádió-/tévéállomáson a hallottakat, huszonkilenc százalékuk „kinézett az ablakon” ellenőrzésként, tizennégy százalék az ismerőseit hívta, tíz százalék az internetet nézte meg. Azok közül, akik hallották, tizenhárom százalék ellenőrizte az otthoni készleteit, négy százalék a pincébe menekült, egy százalék tartotta be a közlemény evakuációs parancsát¹⁷.

A rendszer Amerikában kiegészül a *NOAA Weather Radio* (NWR) 162 MHz-en fogható szolgáltatással, amelyben a helyi aktuális és várható időjárás helyzetről – beleértve a riasztásokat is – kaphat első kézből információt a hallgató napi 24 órában majd ezer adóállomásról¹⁸. Az aktuális szöveget a helyi me-

¹⁵ http://hraunfoss.fcc.gov/edocs_public/attachmatch/DOC-278628A3.pdf

¹⁶ Uo.

¹⁷ Public reaction to the erroneous statewide broadcast on February 1st 2005. Center for Survey Research and Analysis, University of Connecticut, 2005

¹⁸ Linda Moore: Emergency Communications: The Emergency Alert System (EAS) and All-Hazard Warnings. Congressional Research Service. Federation of American Scientists, 20 Nov. 2006, p. 6. <http://www.fas.org/sgp/crs/homesecc/RL32527.pdf>.

teorológiai állomáson olvassák be, számítógépes beszéd szintetizátor segítségével, női és férfihangon, felváltva. Ezt egyre több hagyományos analóg hordozható rádió is tudja fogni, és az adások némelyike az interneten is hallgatható¹⁹.

Esettanulmányok

Természeti katasztrófa után a világ számos országában alkalmazták már sikerrel a veszélyhelyzeti rádió intézményét, sokszor külső segítséggel, azaz nemzetközi szervezetek támogatásával. Ezen adók célja részben az elpusztult infrastruktúra miatt megszakadt kommunikáció újratemetése a lakosság és a katasztrófavédelem, illetve a különféle segítő csoportok között, részben a helyi lakosok pszichológiai támogatása a nehéz helyzetben²⁰.

Amerikai hurrikánveszély

Az Ike hurrikán (2008-ban) a texasi Houston közelében ért partot. Egy a helyi kereskedelmi médiák (KPRC TV, KTRH hírrádió, Houston Chronicle napilap) által közösen kiadott kétnyelvű houstoni tájékoztató szórólapon biztonságot sugárzó szavakkal eszetelik, hogy miért kell a kiválasztott hírrádiót hallgatni.

Ezekben a veszélyhelyzetekben is az előre másodpercre pontosan betervezett reklámszünetek szakították meg a műsorfolyamot (a sok kereskedelmi rádió együttműködése eleve csak így lehetséges). A nem nyereségérdekelte helyi rádió, a KPFT a hurrikán érkezete előtti napon beszüntette az adását, elsősorban azért, mert munkatársai nagy részének az evakuáció miatt el kellett hagynia otthonát.²¹ Miután ötödik napja szünetelt az adás, a rádió a honlapján közölte, hogy a munkatársak a családjukkal, magukkal és a szomszédjaikkal foglalkoznak, így még pár napig nem szólal meg a rádió.²²

¹⁹ <http://www.nws.noaa.gov/nwr/streamaudio.htm>

²⁰ John Burnett: Haitians Find Lifeline In Local Radio Station. NPR, January 25, 2010; David Montez: The Role of Media in Humanitarian Crises: Potential Lessons from Haiti. AudienceScapes, 8 June 2010; Marc Maes: Rapid Response Radio for Haiti. March 8 2010, www.rwonline.com

²¹ „In the interest of assuring the safety of our staff and volunteer programmers, some of whom have already been forced to evacuate their homes, it was decided to power the station down for the full storm arrives. Thank you for your concern and support. Peace.” Az élő adás szövegű leírása. (KPFT, 2008. szeptember 12., 17.00)

²² „Still dark on day 5 at the station, the transmitter and many of our homes. Staff have been contacted daily and all are busy dealing with family, self and neighbors.” (KPFT honlap, 2008. szept. 17.) „KPFT will be off the air for a few days, due to power outages in the area where our transmitter is located. Our facilities sustained no damage, thankfully.” (KPFT honlap, 2008. szept. 18.)

Texasban a KTRH saját adásán kívül a rádióhallgató más forrásokat is használhatott. Mivel Amerikában az új rádiókészülékek szinte mindegyike tudja venni a helyi tévék hangját is, ezeken eleve hallhatók voltak a tévéadások, ami azért fontos, mert áram híján vagy épp menekülés közben, a pincében gubbasztva a tévéadás vétele amúgy elérhetetlen. Erre a *Channel 11* szerkesztői is gondoltak: riportereik úgy beszéltek, úgy írták le a képeket, mintha rádiósok lennének²³. Ez nemcsak a rádióhallgatókra tekintettel volt így, hanem mert a bejelentkezések jó része telefonon történt, ami alatt a képernyőn a hurrikán radarképe volt látható.

A CBS rádióállomásai is hálózatban adtak folyamatos programot, a countryzenét sugárzó KILT vezetésével, két AM- és két FM-állomáson, amelyek ekkor két napra folyamatos információs rádióvá alakultak. A louisianai és texasi esetben hasonló receptet követtek: eleinte az evakuációs információk, sajtótájékoztatók kaptak teret, ezalatt a rádió munkatársainak és a betelefonáló hallgatóknak a közlekedési hírek adták az adás gerincét, elsősorban arról, hogy mely utakon lehet dugó nélkül elhagyni a veszélyeztetett körzeteket. Később azok hívták a rádiót, akik az evakuáció ellenére otthon maradtak. Ekkor a rádió elsősorban nekik szolgált hírekkel, előrejelzésekkel. Az események után a károké volt a főszerep, illetve az újabb veszélyekre hívták fel a figyelmet (például lógó távvezetékek). Beszámoltak arról, hol lehet élelmszert, benzint kapni, hol nincs vagy van áram stb.

A többi rádióállomás – részben az evakuáció, részben áramhiány miatt – a hurrikán érkezésének idejére elhallgatott (a nagy tévétársaságok stúdiói generátorról működtek a legkritikusabb órákban).

A lapok közül a *Houston Chronicle* ingyenes hozzáférésűvé tette elektronikus kiadását. A legnagyobb károkat szenvedett Galveston város lapját egy másik városban nyomtatták, és teherautón vitték a helyi gyülekezőhelyekre és ellátópontokra. A *Houston Chronicle* egyedülálló módon a címlapjáról indította a szerkesztőségi cikkét, illetve publicisztikáját.

Az Ike hurrikán esete azt mutatja, hogy az ilyen, konkrét, de előre várt esemény esetén a veszélyhelyzeti hálózatoknak nincs jelentőségük; a médiák maguktól is a témával foglalkoznak; a helyi rádiók tulajdonosi alapon kapcsolódnak hálózatba (egyesekek önálló rádióműsört adva, mások a tévéadások hangját átvéve), vagy a helyi hírrádió adását veszik át. A kereskedelmi rádiók természetesen igyekeznek az éterben maradni a reklámjaik miatt, és alapvetően betelefonálás-információs műsort adnak; a közösségi rádiók viszont

23 David Barron: TV stations opt to offer wall-to-wall coverage of Ike. *Houston Chronicle*, 15 Sept 2008

az áramhiány (illetve a generátorhoz szükséges benzin hiánya) és az önkéntesek evakuációja vagy egyéb, a műsorkészítésnél ekkor fontosabb családi teendői miatt akár napokra is elhallgathatnak. A helyi lapok nyomtatásban nem jelennek meg, vagy nem tudnak eljutni az olvasóikhoz, mert azok az evakuációs parancs fenntartása miatt, vagy mert az otthonuk megsemmisült, nincsenek otthon, az utak járhatatlanok, nincs benzin a kiszállításhoz stb. A helyben maradóknak nincs internetelésük, mert nincs áram, vagy ha van, a kábelhálózat nem működik; így a lapok elektronikus kiadásai, illetve a tévéadások is elérhetetlenek. Több esetben javasolták, hogy aki nem ér el ilyen forrást, az hívja fel az ismerőseit, és kérje meg őket, hogy keresse meg a számára szükséges információkat (például hol van segélyosztó központ). Előfordult, hogy áram híján még ott sem tudtak mobiltelefont használni, ahol a mobil átjátszóállomások működtek, mert a telefonok akkumulátorai lemerültek. Következésképp az egyedüli információforrás az elemes rádió lehet, ezen belül is a még/már sugárzó helyi rádióké, amelyeknek van szünetmentes áramforrásuk mind a stúdióban, mind az adónál.

Fukusimai katasztrófa

2011. március 11-én Japánban többszörös veszélyhelyzet állt elő, amely a Csendes-óceán többi partvidékét is érintette. A cunamiriadók alatt a japán közszolgálati *NHK2* középhullámú hálózatának minden adója, valamint több *NHK* tévéadó hangja is a cunamiriadó/evakuációs felszólítás bejelentését sugározta a japánon kívül több kelet-ázsiai nyelven, portugálul és angolul, a cunamiriadó teljes időtartama alatt (azaz több órán keresztül). A tévék ezt időnként megszakítva rövid hírműsort adtak. Egy Szendaj körzetében elárasztott iskolában is a rádiót hallgatták a rémült diákok és oktatók.²⁴

Egy nappal később a helyi kereskedelmi rádiók már normál zenei műsort adtak, a figyelem középpontjába a megsérült atomerőművek körzetében sugárzó fukusimai rádió került. A rádió műsorát az összes környékbeli középhullámú adó is átvette, ezen túl online közvetítést is indítottak. A fukusimai adást a gazdasági híreket rövidhullámon közvetítő, azaz az országot legjobban lefedő *Radio Nikkei* is relézni kezdte március 15-étől. A rádió honlapja is átalakult, ami a mi szempontunkból azért érdekes, mert jól összevethető a devecseri rádió honlapjával és tematikájával (lásd később). A fukusimai rádió oldala képeket egyáltalán nem közölt; tematikusan és időrendben adta a

²⁴ Mainichi Daily News, 18 March 2011

legfrissebb híreket: első helyen a radioaktivitás értékeit a környező területeken tizenkét helyen, *óránkénti* frissítéssel. Akárcsak Devecserben, külön tematikus bontásban közölt információkat a közművekkel, az atomerőművel, egészségügyi kérdésekkel, nyitva tartással, élelmiszerekkel kapcsolatban, és itt is fő helyen szerepeltek az önkéntesekre vonatkozó információk (önkénteseket várnak, hol van levesosztás stb.). A katasztrófa után tíz nappal egy nap alatt kb. 150 anyag került fel a honlapra, ami tíz-hússzorosa a devecseri rádió egy napi anyagainak (hanganyagok azonban a honlapon egyáltalán nem jelentek meg). Külön lapon küldhettek a felhasználók is üzeneteket. Önálló twittercsatornát indítottak, a gyorsabb kereshetőség érdekében a különféle altémáknak külön tagekkel, ahol a legkülönbözőbb üzenetek jelentek meg. A rádióműsor 24 óras élő adásból állt, kb. kilencven százalékát beszédműsorok töltötték ki. Az amerikai modelltől eltérően nem szerepeltek hallgatói telefonok, inkább szakértőket kerestek meg telefonon, akikkel hosszabb beszélgetések készültek (például egészségügyi hatásokról, várható fejleményekről stb.). A lakossági fórumokat élőben közvetítették és megismételték. Nagyjából félóránként hangzott el egy zeneszám, mindig japán, dallamos, sokszor kifejezetten vidám popzene. A zene aránya csak éjjel volt nagyobb, de itt is a beszédé volt a főszerep. Formális hírműsor nem volt, folyamatosan információkat mondtak, de egész órákor a szokásos időjelző hang volt hallható. Reklám egyáltalán nem hangzott el. Később a fukusimai rádió új, tudatosan alkalmazott zenei stratégiára tért át: az információs műsorelemek között nem zenét, hanem teljes csendet sugárzott, akár több percen keresztül is. Ez egyértelművé tette: az új stratégia szerint alapértelmezett, hogy éjjel-nappal bekapcsolva van a rádió mindenhol, és ha nincs információ, akkor az adóról elkapcsolás úgy minimalizálható, ha semmilyen zavaró zaj, zene nem szól. Mint egy utcai hangszóró, ami csak akkor szól, ha szükség van rá. Ez különösen az éjszakai adásban volt megfigyelhető: lehetővé tette, hogy a rádió *egész éjjel bekapcsolva legyen* a háztartásokban, vagyis az időnként felhangzó vidám zene ne zavarhassa az alvókat.

Japán földrengés

Az amerikai hadsereg tokiói nagy teljesítményű adója (AFN Eagle 810) a katasztrófa utáni hétvégén csak az előre kiadott (műholdon az Egyesült Államokból sugárzott), főleg zenei műsorokat adta. Az egyetlen szokatlan elem a „társadalmi célú hirdetések” blokkjába illesztett *Mit tegyünk földrengéskor?* témájú rövid közlemény volt. A hétköznapi helyi adás nagy része is zene volt,

a műsorvezetői megszólalások a katonák életét érintő közleményeket adtak hírül (például milyen programok maradnak el). A rádió élőben közvetítette, majd megismételte az amerikai katonáknak tartott „lakossági tájékoztatót”.

Hawaii szökőárriadó

2011. március 11–12-én a hawaii helyi rádiók a cunamiriadó alatt egész éjjel élő műsorral jelentkeztek, a CoxMedia tulajdonosi körébe tartozó, de eltérő formátumú állomások (például Crater96) közös műsort sugároztak. A műsorvezetők egész éjjel folyamatosan tájékoztattak az aktuális helyzetről, időnként élőben kapcsolva külső tudósítókat a helyi polgármesteri irodában, ugyaninnen a sajtótájékoztatókat, többször a kormányzó sajtótájékoztatóját, illetve később az amerikai elnök sajtótájékoztatóját. A polgármester közvetlenül, telefonon szólalt meg a rádióban, beszámolva a helyzetről, arról, hogy hol milyen korlátozásokat rendeltek el. A rádió felhívta a főbb intézményeket (például iskola, reptér), hogy elmondják, ők dolgoznak-e. A végig jó hangulatban közvetítő műsorvezetők fogadták a hallgatók telefonjait, amelyek olyasfajta kérdések voltak, hogy mikor indul meg a buszközlekedés; ha az illető X-be akar menni, nincs-e lezárva odáig az autópút. Mások arról számoltak be, hogy mit tapasztaltak út közben. Több telefonáló megköszönte, mennyire jól dolgoznak a rádióban. Zeneszám nem hangzott el, de a reklámok az előre meghatározott időben lementek. Amikor lefűjták a cunamiriadót, az állomások azonnal visszatértek a normál programjukhoz. A nem hírekre szakosodott állomásokon innentől egyáltalán nem foglalkoztak a cunamival.

Egy másik helyi adó (KAPA Radio) nem a polgármesteri hivataltól, hanem közvetlenül a polgári védelemtől kapta a hivatalos közleményeket élőben, hangban, ezt félóránként frissítették, és többször is megismételték. A polgári védelem minden közleményének a végén elmondta: maradjanak ezen az állomáson további információért. Itt is fogadták és közvetítették a hallgatók kérdéseit. A férfi műsorvezetők itt is beszélgetéssel töltötték ki a műsoridő reklámokon kívüli részét. A hírek időpontjában formálisan híreket mondtak, de ebben is csak a cunamiról volt szó.

A veszélyhelyzet utáni rehabilitáció hangjai

Japánban a földrengés után a veszélyhelyzet még hosszú hetekig fennmaradt a megsérült atomerőmű miatt, közben azonban egy új típusú rádió is megjelent: kifejezetten a katasztrófa utáni rehabilitációt segítő, önkéntesek által működte-

tett közepes teljesítményű (50 W) városi állomások. A hatóságok kb. egy hónappal a katasztrófa után állították össze azt a csomagot, amely lehetőséget adott az önkormányzatoknak arra, hogy csökkentett bürokratikus és anyagi megterheléssel, ideiglenes rádióengedélyhez jussanak. A stúdiók működtetéséhez pályázati forrásokat is teremtettek az önkormányzatok számára. Rövid idő alatt 21 mini FM-állomás indult ezen a módon. Ezek nemcsak az aktuális tudnivalókról tájékoztatják a hallgatókat, de a szétszóródott közösség összetartásában is szerephez jutnak, és nyomon követik a közösség életét – emelte ki az egyik japán lap tudósítása²⁵. (Pontosan így működött a devecseri rádió is, amely szintén először az azonnali információk, később a közösség rádiója szerepét töltötte be.) Azt is kiemelték az egyik pályázó önkormányzatnál, hogy sok helyen nincs áram- és mobiltelefon-szolgáltatás, és ilyen helyzetben a rádió hasznos kommunikációs eszköz. Egy helyi blog²⁶ azt emelte ki, hogy az isinomaki rádióban közvetítették az egyetlen működő iskola ballagási ünnepélyét, amelyen még a műsorvezető hangja is elcsuklott. Itt tehát nem közvetlenül a katasztrófáról esett szó, hanem az élet folytatásán volt a hangsúly. A rádió ebben a fázisban már ahhoz volt eszköz, hogy a közösség folytatódó élete eseményeinek közvetítésével adjon erőt a hallgatóinak, így segítve a rehabilitációt.

Új-zélandi földrengés

A 2011 elején bekövetkező új-zélandi földrengés után a helyi kereskedelmi rádiók közszolgálati-közösségi szerepkörűvé változtak, és a rengés bekövetkezte után kb. húsz perccel már *folyamatosan* helyzetjelentéseket, a központi katasztrófavédelmi hatóság közleményeit és – az adásidő nagyobbik részében – telefonos beszélgetéseket adtak: részben nyilvános felajánlásokat (például szállás), részben az érintettek beszámolóit; de a reklámblokkok ekkor sem maradtak el²⁷. Több rádió nem adott saját műsort, hanem az említett, „központi szerepkört” vállaló rádió műsorát vették át. Néhány rádió azonban csak zenét sugárzott, mert a terület lezárása miatt a nem helyben lakó munkatársai nem tudtak eljutni a stúdióba. Ez a telefonos nyilvános agora szerepkör alapvetően különbözött a magyarországi ajkai katasztrófa utáni rádió működésétől, ahol még saját telefonvonala sem volt a rádióknak.

²⁵ 21 mini FM stations helping survivors. The Japan Times, 11 April 2011, <http://search.japantimes.co.jp/print/nn20110421a3.html>

²⁶ Day 4 in Ishinomaki: Messages for a Lifetime. Voices from the ground, 11 April 2011, <http://peaceboatvoices.wordpress.com/2011/04/11/day-4-in-ishinomaki-messages-for-a-lifetime/>

²⁷ Radio Live, Christchurch, New Zealand, 22–23 Feb 2011.

A vörösiszap-katasztrófa

Az előbbieken tárgyalt veszélyhelyzetekhez leginkább hasonló helyzet 2010. október 4-én, 12.25-kor állt elő hazánkban, amikor átszakadt az egyik ajkai zagytározó gátja, erősen lúgos folyadékkal és a vörösiszappal elárasztva Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely térségét. A katasztrófában tíz ember meghalt, százötvenen megsérültek. A teljesen váratlanul bekövetkező gátszakadás utáni percekben-órákban a helyi lakosság nem kapott elektronikus segédeszközön keresztül tájékoztatást a veszélyhelyzetről, a legközelebbi lakossági tájékoztatás hangosbeszélős autókön keresztül történt. A katasztrófában érintett településeken nem volt helyi rádió vagy helyi rádiósok.

Az érintett települések lakosságának helyi tájékoztatására és a közösség életének a katasztrófában történő segítésére civil, közösségi összefogással a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete *Közös Hullámhossz Hírszolgálat* (KHH) néven rádióállomást indított előbb Ajka, majd Devecser központtal²⁸. Egy ilyen, a helyi közösséget szolgáló rádió²⁹ normál esetben hosszú (több hónapos, éves) előkészítő munka után jut el az éterben megszólalásig, ezt egyrészt a stúdióberendezések összeállítása, másrészt az emberi erőforrás megszervezése előzi meg; ezeknek a kisközösségi rádióknak a munkatársi gárdája kivétel nélkül a helyi közösség önkénteseiből áll. A közösségi rádiók szokásos felépítésével ellentétben ez esetben egy éjszaka alatt állt össze a technikai bázis és a munkatársak köre, közülük egy sem volt helyi vagy környéki lakos, de az indulásban alapvető segítséget jelentett, hogy a szomszédos város, Ajka egyik online diákrádiós csapata felajánlotta a segítségét: helyismeretét, stúdióját és emberi erőforrásként teljes gárdáját a kívülről érkező közösségi rádiósoknak az új állomás elindításához és üzemeltetéséhez. Később Devecserbe került át a rádió székhelye, itt a mentésben az első perctől aktív segítséget vállaló és a segélyek elosztásában és koordinálásában is részt vevő devecser–kolontári plébános, *Mód Miklós* adott helyet és lehetőséget a rádióknak a működésre. Külön nehézséget okozott az elköltözött vagy ideiglenesen kitelepített lakosok elérése, így fontos volt, hogy Ajkán is szólt a rádió, így az oda telepítettek folyamatos híreket kaptak a helyi eseményekről.

Magyarországon eddig még nem volt szükség és lehetőség ilyen rádió üzemeltetésére. Így 2010. október 6. és december 1. között egy új médiafor-

²⁸ Utóbbi stúdióban volt főszerkesztő jelen sorok írója.

²⁹ 29 Benedek Gergő – Gosztonyi Gergely – Hargitai Henrik: Kisközösségi rádiózás Magyarországon: az első 3 év. *Civil Szemle*, 2007/3–4.

<http://emc.elte.hu/~hargitai/hargitai/civilszemle-doc.pdf>

mátum volt jelen Ajka és Devecser térségében az éterben: egy a helyi lakosokat segítő „veszélyhelyzeti” közösségi rádió. Az ideiglenes, kisközösségi formai keretek között működő rádió célja az első időszakban a hiteles, friss információk lakossághoz való eljuttatása volt, de a hetek múlásával átadta a helyét egy olyan adásfolyamnak, amely már a helybéli közösség(ek) életének részévé, a gyógyulási folyamat aktív részesévé próbált válni. Az önkéntesek tartalmáinak kimerülésével azonban nem volt, aki átvette volna a rádió gyakorlati működtetését, így az, küldetését befejezve, elhallgatott.

Az ajkai gátszakadásra egyik meglévő veszélyhelyzeti csatorna működési elve sem volt alkalmazható. 2010-re azonban már létezett több olyan kommunikációs forma, amely 1985-ben még nem: a kisközösségi rádió³⁰. E tartalmi és a rendkívüli frekvencia jogi formájának ötvözésével jött létre a katasztrófa utáni két és fél hónapra „másfél” rádióállomás Ajkán és Devecserben.

A katasztrófavédelem és a helyi hatóságok kommunikációs csatornáinál – megafonos autó, a település egyes pontjain kihelyezett plakátok, lakossági fórumok, kábeltévé, képújság – a rádió összehasonlíthatatlanul rugalmasabb és hatékonyabb csatorna volt.

Veszélyhelyzetek minden évben előfordulnak, és ha a veszélyhelyzet hosszabb ideig fennáll, illetve ha a kármentesítés alapvetően befolyásolja a lakosság életét, a kármentesítés folyamatát, a lakosság tájékoztatását és nem utolsósorban a pszichológiai segítségét egy a kármentesítéshez képest minimális költségekkel üzemeltetett, erre a célra szolgáló rádió a jövőben is segítheti.

E tekintetben jelenleg itthon nincs megfelelő szabályozási környezet. A kolontári gátszakadáskor ráadásul épp nem működött olyan hatóság, amely frekvenciaengedélyt adhatott volna a rádióknak, ezért az üzemeltető minden engedélyeztetést célzó erőfeszítése ellenére csak illegálisan kezdődhetett meg a sugárzás.

Optimális esetben a katasztrófavédelem helyszínre vonulásával *egy időben* egy adott földrajzi helyen kellene megkezdődnie egy lokális ideiglenes rádió működésének. Meg kellene teremteni annak a lehetőségét, hogy az ország bármely részén mód legyen ilyen frekvencia azonnali kiadására és mobil stúdió azonnali üzembe állítására. Mindehhez a humánerőforrásnak is

30 Péterfi Anna – Péterfi Ferenc: Hogy rátaláljunk a helyi közösségek hangjára. Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet, Budapest, 2009; Benedek Gergő – Gosztonyi Gergely – Hargitai Henrik: i. m.; Gosztonyi Gergely: Kisközösségi rádiók Magyarországon. Civil Rádiózásért Alapítvány, Budapest, 2007; Hargitai Henrik (szerk.): Kisközösségi rádiósok kézikönyve. Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete, Budapest, 2004

rendelkezésre kellene állnia: az erre a munkára felkészült szakembereknek, akik értenek a hírszerkesztő újságíráshoz, riportkészítéshez, közösségfejlesztéshez, rádiós technikához, kreatív hangvágáshoz, valamint a pszichológiához. Ez azt is jelenti, hogy ajánlott megszervezni egy ilyen szerepre egy állandóan bevezethető kört. Sok rádiós eleve a birtokában van ezeknek a készségeknek és ismereteknek, de nyilvánvalóan olyan szakmai ismeretekre is szükség lehet (katasztrófapszichológia), amihez külön szakértőt kell igénybe venni. Utóbbi a katasztrófavédelem krízisintervenciók csoportjában is van. A közösségfejlesztő szakértelemre egy idegen környezetben a helyi közösségnek és az igények feltérképezésében és a helyi partnerek gyors megtalálása szempontjából van nagy szükség.

Az ajkai helyzet különleges volt abból a szempontból, hogy „piaci” rést töltött be, mert nem volt helyi rádió. Kérdéses, hogy egy helyi kereskedelmi adó mennyire alakítható át veszélyhelyzeti rádióvá. Az ajkai helyzetben a legtöbb konfliktus abból adódott, hogy a feladatra önként jelentkező helyi, de csak online közvetítő rádióknak a rendkívüli helyzetben meg kellett változtatnia a zenei és műsorkínálatát: a kereskedelmi rádiók veszélyhelyzetben is kereskedelmi rádiók maradnak, tehát reklámot ilyenkor is adnak, miközben gyenge pontjuk az ekkor legfontosabb tényező, a helyi hírek közvetítése. A hírszolgáltatás mindig többre kerül, ezért a kereskedelmi rádiók általában egy országos hírszolgálat előre felvett összeállításait sugározzák. Hatékonyabb tehát egy kifejezetten erre a célra létrehozott stúdió, egy előre összeállított műsorkészítő stáb és egy előkészített, de *különféle helyzetekben alkalmazható műsorkínálat* elkészítése. A *közeli* település rádiója sem jó megoldás, mert csak az információs központtal és az érintett lakossággal közvetlenül kapcsolatban lévő rádió nyújthatja azt a különleges segítséget, amelyre ilyen helyzetben igény van.

A mostani tapasztalatok alapján ilyenkor nagy gond a helyi lakosság információhiánya, különösen az első napokban.

A katasztrófavédelem által előre készített információs anyagok rendelkezésre állnak árvíz, földrengés, atomtámadás esetére, de a kolontár–devecseri ipari katasztrófa precendens nélküli volt, ezért még a katasztrófavédelem és a kutatók számára is ismeretlen terepen kellett megkezdeni a munkát, felmérni a veszélyeket, meghatározni és alkalmazni a megfelelő mentesítési módszereket. Mivel a katasztrófa kiváltó okai, hatásai és a károk kezelésének mikéntje még a szakértők számára is kérdés volt, ezért sok esetben a helyi rádió sem tudott segítséget adni. Ez nemcsak az iszap, lúg, por technikai kezelésének kérdésére, hanem a helyszínre érkező ügyvédek és bankok képviselőinek

kezelésére is vonatkozott. Információhiány volt az adományokat gyűjtő szervezetekről: ki mire gyűjt, és az adomány kihez hogyan jut el.

Az ismeretlenbe érkező önkéntes civil segítők belső tájékoztatása is fontos volt, ebben a rádió is segített. Így a rádió célközönsége rendkívül széles volt: 1. a helybeli érintettek (akik elvesztették a házukat; őket lehetett legnehezebben elérni a rádión keresztül, hiszen a rádiójuk is elveszett és sokan kórházba kerültek); 2. a közvetlenül nem érintett helybeliek, akiknek ugyanígy szükségük volt az információkra (valószínűleg többségben ők hallgatták a rádiót); 3. a kitelepítettek vagy elköltözöttek; 4. a helyiek máshol lakó ismerősei, rokonai, akik online követhették a rádió adását; 5. a távolról egy napra vagy több hétre oda érkező önkéntesek. Mindegyik célcsoport számára más-más információk voltak fontosak.

A hírek és tájékoztatások kezelésében tapasztalt hírszerkesztőre van szükség a hírek beszerzése, az álhírek kiszűrése, másrészt a fontos hírek állandó ismétlése miatt. A fontos közleményeket mindaddig adásban kell tartani, amíg aktuálisak, de úgy, hogy a sok ismétlés ne legyen zavaró.

A helyzet rendkívülisége, erős lokalitása, a helyi média hiánya, a kisközönségi és ideiglenes közösségi rádiós műfaj törvényi lehetősége és többéves tapasztalatai, az önkéntes munkához szokott rádiósokból álló hazai közösség, és nem utolsósorban a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének kapcsolati hálója és szervezési potenciálja tette lehetővé a Közös Hullámhossz Hírszolgálat megszületését. Az ilyen ad hoc megszervezett és magánemberek által önkéntes munkában, a lakóhelyüktől távol végzett erőfeszítések azonban ebben a formában hosszabb távon nem alkalmazhatók, azaz egy veszélyhelyzeti segítő rádió „rutinszerű” működése ebben a formában nehezen képzelhető el a jövőben, csakis a katasztrófavédelem, a hivatalos szervek – rendőrség, mentők, tűzoltók, katonaság, polgári védelem – és a közösségi rádiósok hivatalos, koordinált összefogása révén. Ebben nem lehetséges út az önkéntes vagy diákmunka kizárólagos elvárása: ilyen krízishelyzetben jól képzett, erre a feladatra alkalmas *szakemberek* kellene, akik a médiában és a közösségfejlesztésben is ott-hon vannak; viszont rögtönzött civil összefogás, önkéntes munkások csapata egy ilyen, előre kidolgozott stratégia szerint működtetett rádió eseti elindítója, átmeneti gyors megszervezője és a kiegészítője is lehet. Nem elvárható azonban, hogy egy katasztrófavédelem munkáját és a helyiek életét segítő rádiót, mint ahogy ez az ajkai ipari katasztrófa után történt.

A helyszínre érkező, nem tapasztalt, nem szakmabeli önkéntesek összességében hatalmas segítséget nyújthatnak a kárfelszámolásban, a segítség el-

osztásában, illetve egy rádió esetében különféle részfeladatok teljesítésében; de szerkesztői-döntéshozói, felelős szerepben szakembereknek kellene megjelenüik. Vagyis a modell szerint „főállású”, az idő nagyobbik részében a helyszínen tartózkodó felelős vezetők keze alá dolgoznának az önkéntesek, és nem az önkéntesek működtetnék a rádiót. Ilyen vezető nélkül is létrejöhet adás, valójában azonban nem tölti be a lényegi funkcióját.

Azok, akik magas színvonalon képesek egy ilyen veszélyhelyzetben újságírói-technikusi munkát végezni, általában csak rövidebb időre tudnak a helyszínen lenni (például hétvégén), vagy csak távolról tudnak segíteni. A rádiót alapvetően ezek a beugrók működtették, míg a diákok elsősorban a napi adás *fenntartásában* vettek részt. A több tucat önkéntes segítőt, aki vágott, híreket gyűjtött, weboldalt szerkesztett, közös irányítás alatt össze kell fognia olyasvalakinek, aki végig a helyszínen tartózkodik, ez pedig önkéntes munkával egyáltalán nem oldható meg. Nem pluszpénzre van szüksége a helyszínen a közösség életébe bekapcsolódó szerkesztőnek, hanem a saját fizetése kiesésének pótlására, hiszen a munkahelyén hosszabb ideig nem tudhat megjeleneni.

Az ajkai–devecseri rádió civil kezdeményezésre jött létre, és működése során végig civil rádió is maradt, ami jelentősen csökkentette a hatékonyságát. Vagyis ebben az új helyzetben az első hetekben a hivatalos szervek is a többihez hasonló médiaként tekintettek rá: ugyanazok a szabályok vonatkoztak rá, mint a többi hazai vagy külföldi médiára, így például önkéntes munkatársait ugyanúgy nem engedték be a lezárt Devecserbe, mint bárki mást.

Decemberben annyiban kivételezett helyzetben voltunk, hogy helyi rádióként tekintettek ránk, így például engedélyezték, hogy plakátokat helyezzünk ki a lezárt Kolontáron. A hatékony katasztrófavédelmi munka azonban abból állt volna, ha mi is első kézből értesülünk a fejleményekről, ami nem történt meg, ilyen értelemben soha nem tekintettek minket partnernek. Az országos médiákhoz képest időnként kicsit lekezeltek bennünket: az egyik sajtótájékoztatonál rossz helyszínt adtak meg, és az utcai rendőr csak annyit mondott a sajtóigazolvánnyal ellátott munkatársunknak, hogy tudja, hol van a tájékoztató, de nem mondja meg. A külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy ott a katasztrófavédelem a helyi médiát a lakossági tájékoztatás elsődleges eszközének tekinti, aktívan keresi vele a kapcsolatot – itt ilyesmiről szó sem volt. A probléma természetesen az, hogy ma már nincs helyi média: ami információt a hivatalos szervek a helyi médiának elmondanak, ugyanúgy azonnal elérhető lesz országosan.

A helyi tájékoztatás fő forrásai a falragaszok és a lakossági fórumok voltak, ezek valóban hatékonyak voltak azoknak, akik ezeket elérték, aktívan figyelték. A lakossági fórumok pozitív példái voltak a helyi tájékoztatásnak, és összehasonlítva a devecseri helyzetet a berhidai földrengés utáni lakossági tájékoztatással, egyértelmű előrelépést tapasztalhatunk.

Fontos, hogy az ország polgárai érezzék: bármikor kerülnek bajba, van egy emberi hang, amely ilyenkor *közvetlenül őket* szólítja meg. Hogy az állam nemcsak fizikailag kármentesít egy katasztrófa sújtotta területet, hanem a lakosok lelkével is törődik. Úgy gondolom, hogy a csoportterápia és lelki-segély-szolgálatok orvosi jellegű segítségén kívül a *megfelelő módon üzemeltetett* rádió is hatékonyan szolgálhatja ezt a feladatot. Egy a katasztrófavédelem megérkezése után azonnal megszólaló rádióból a lakosság érzékelné, hogy valódi erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a káreseményről és a kármentesítésről folyamatosan tájékoztassák a teljes lakosságot.

Alapvetően központi segítségre van szükség a rádió technikáját tekintve. Ennek része a telefonos és internetkapcsolat megteremtése, ennek része a magán-szolgáltatók nagylelkű ajánlata vagy egy központi keretből fizetett telefonszámla, hiszen a működést akadályozza, ha ilyen helyzetben az önkéntesek a saját pénzüikön kényszerülnek kommunikálni, mint ez a jelen helyzetben főleg kezdetben volt. Ebben a helyzetben a kommunikációs költségek olyan magasak, hogy az már nem fér bele az önkéntesek magánköltségvetésébe.

A helyben használt internetkapcsolattal is több probléma volt. Bár volt olyan szolgáltató, amely ingyen biztosította szolgáltatását, a kapcsolat sokszor annyira akadozott, hogy több napra, éjszakára hallgathatatlaná tette az adást. Egy veszélyhelyzeti riasztásra szolgáló rádió esetén ilyesmi elfogadhatatlan. Szükséges volna kidolgozni egy olyan technikai kapcsolatot, amely egyrészt lehetőleg független az internettől, másrészt egy adott helyszínen magasra telepíthető antenna (például templomtorony) és távolabbi (pár száz méterre lévő) stúdió között is tartani tud egy állandó kapcsolatot.

A hangtechnikai berendezések, például keverő, mobil rögzítők, mikrofonok, vágó, szövegszerkesztő és archiváló számítógépek, szünetmentes tápegység beszerzése is eltartott néhány hétig; ez idő alatt a stúdió többször teljesen átalakult, átkábelezték, illetve a hirtelen beállított magángépek rendszerből való kivétele is időráfordítással járt. Az állandó technikai problémák és a folyamatos átszervezés-fejlesztés miatt a *ténylegesen* a rádiós munkára fordított idő kevesebb volt, mint a hibaelhárításra és az új és új gépek telepítésére fordított – és ezt a munkát is természetesen a rádiósoknak kellett elvégezniük.

Szükség volna egy állami támogatással létrehozott, állandóan rendelkezésre álló, bármikor bevethető ministúdióra, működő számítógépekkel, szoftverekkel, mobil eszközökkel, a stúdió és az antenna közötti megbízható kommunikációs kapcsolattal; központi vagy magáncégek segítségével *előre történő megállapodás alapján* azonnal bevethető, az újságírók számára ingyenes telefonvonalakra és internetkapcsolatra, egy bármikor rendelkezésre álló internetes tárhelyre és *előre felépített szerkezetű* webhelyre, amely lehetővé teszi a felhasználói interakciót (komment és fórum), *beüzemelt és kipróbált* szerkesztőségi rendszerrel. A jelen esetben a rádió weboldala minden információt tartalmazott, amely a rádióban elhangzott, külön tematikus, folyamatosan frissített és bővített oldalakon gyűjtve a tudnivalókat. Sok távolabbra költöző helybeli hallgatta az online adást.

Szükség van a katasztrófavédelemmel olyan megállapodásra, amely szerint amikor ők úgy döntenek egy helyzetről, hogy az lokalizálható és szükséges a lakosság tájékoztatása, akár egy napra, akár több hónapon keresztül, azonnal elindítják azt a folyamatot, amelynek nyomán akár pár órán belül az ország bármely pontján megszólal az érintetteket segítő rádió.

Összegzés

Még napjaink túlmédiatizált világában is a műsorszóró rádió az érintett lakosság veszélyhelyzeti riasztásának optimális eszköze. A nem érintett lakosság – rokonok, ismerősök – a többi médiához is hozzáférhet (ilyenkor a fizetős online hírszolgáltatásokat is ingyenessé teszik), de azok számára, akiknek igazán szükségük van az információra, és esetleg nem tudnak kimozdulni lakhelyükről, a hordozható FM-rádió a leghatékonyabb kapcsolat a külvilággal. A televízióhoz és internethez való hozzáférés jobbra kábel- és/vagy áramszolgáltatáshoz kötött, ezek pedig természeti katasztrófa vagy légitámadás esetén is sérülhetnek. A mobiltelefon-hozzáférés még a bázisállomások működése esetén is csak addig tart, amíg a telefon akkumulátora le nem merül. A nyomtatott és online sajtó is tájékozási pont lehet, de sajnos nagyon nehéz, esetleg lehetetlen eljuttatni őket a csapás sújtotta területre. A hurrikánriasztás gyakorlata szerint a rádiók először a menekülésre, kitelepítésre vagy óvintézkedésekre vonatkozó információkat közlik, majd a következő fázisban a lakhelyüktől már távol lévők és a helyben maradók tájékoztatását szolgálják. A lakosság tájékoztatására nagy teljesítményű középhullámú vagy FM-adó szükséges, illetve nagyobb terület rádióinak összekapcsolódása. Ka-

tasztrófa idején az adott területen elhallgathatnak a rádiók, mert a munkatársak elhagyják a területet (például evakuációs parancs miatt), vagy mert az adónál/stúdiónál szünetel a központi áramszolgáltatás, esetleg az adó megsérül vagy lerombolják. A kialakuló lyukak betöltésére távolabbi adón/adókon is megteremthető a tájékoztatás. Mind a helyben maradó, mind az esetlegesen elköltöző lakosság eléréséhez fontos, hogy még a veszélyhelyzet bekövetkezése előtt több állomás hálózatba kapcsolódjon, hogy legalább egy mindenképp működőképes és elérhető maradjon (akkor hatékony a rendszer, ha a hálózatba lépés helyben automatikusan – távirányítással – történik). Az ilyen hálózatos veszélyhelyzeti műsorszolgáltatásra mind a szerbiai NATO-bombázás, mind az Amerikát sújtó hurrikánveszélyek szolgálnak példával.

Egy helyi jellegű katasztrófahelyzetbe, válságba kerülő település lakosságának hatékony segítségét ad egy olyan rádió, amely közvetlen kapcsolatot épít ki a település közösségével, amelynek tagjaira a rádióműsor aktív alakítójaként és közreműködőjeként tekint. Mind a hazai, mind a külföldi példák azt mutatják, hogy az első időszakban a veszélyhelyzet percről percre változó tudnivalóiról kell tudósítani, néhány hét után azonban a feladatköre megváltozik, és a közösség rehabilitációját segítő eszközként működik. Mind az éles veszélyhelyzetben, mind a helyreállítás folyamán fontos, hogy a rádió a helyi hatóságokkal, hivatalokkal és a katasztrófavédelemben részt vevő országos hatóságokkal is együttműködő, a mentési munkákban aktív partneri kapcsolatot alakítson ki. Nagyon fontos a rádió gyors (azonnali) beüzemelése és az, hogy erről a lakosság is tudjon, akár az országos médiákon keresztül: „Kérjük x település lakosait, hogy hangoljanak az y frekvenciára!” Egy ilyen rádió optimális működés esetén a katasztrófavédelem számára nem pluszfeladatot jelentene, hanem nagymértékben segítené a munkájukat. Bár jelen esetben ez az együttműködés rendkívül korlátozott mértékűnek volt mondható, a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének ajka–devecseri akciója bebizonyította, hogy egy ilyen rádió még teljesen civil összefogással, önkéntesek bevonásával is megvalósítható, akár egyetlen éjszaka alatt is felállítható, működtethető és valódi helyi, közösségi funkciókkal és tartalommal tölthető meg.

IRODALOM

Anderson, Mike: The great accidental test broadcast of 1971. <http://ebstest.stlmedia.net/>

Barron, David: TV stations opt to offer wall-to-wall coverage of Ike. *Houston Chronicle*, 15 Sept 2008

Benedek Gergő – Gosztonyi Gergely – Hargitai Henrik: Kisközösségi rádiózás Magyarországon: az első 3 év. *Civil Szemle*. 2007/3–4. <http://emc.elte.hu/~hargitai/hargitai/civilszemle-doc.pdf>

Burnett, John: Haitians Find Lifeline In Local Radio Station. NPR, January 25, 2010

Gosztonyi Gergely: Kisközösségi rádiók Magyarországon. Civil Rádiózásért Alapítvány, Budapest, 2007

Hargitai Henrik (szerk.): Kisközösségi rádiók kézikönyve. Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete, Budapest, 2004

Krause, Gerd: Rundfunk-Nostalgie 1.6 DVD-ROM: Deutsche Großsender bis 1945. Magánkiadás, Moorerland, Németország, 2008

Maes, Marc: Rapid Response Radio for Haiti. March 8 2010, www.rwonline.com

Montez, David: The Role of Media in Humanitarian Crises: Potential Lessons from Haiti. AudienceScapes, 8 June 2010

Moore, Linda: Emergency Communications: The Emergency Alert System (EAS) and All-Hazard Warnings. Congressional Research Service. *Federation of American Scientists*, 20 Nov. 2006

Péterfi Anna – Péterfi Ferenc: Hogy rátaláljunk a helyi közösségek hangjára. Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet, Budapest, 2009

Schiller, Dane – Casimir, Leslie – Davis, Chase – Stiles, Matt – Olson, Bradley: Desperation rises as Houston's poor struggle to find help. *Houston Chronicle*, 17 Sept 2008.

Zentai Ferenc: Polgári védelmi ismeretek. In: **Domonkos János – Keleti György – Ligárt Ferenc – Nagy Endre – Riczel Zoltán – Somos József – Zentai Ferenc:** Honvédelmi ismeretek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986